

## KIRJALLISUUTTA / BOOK REVIEWS

### Naiset, lähetystyö ja Armenian kansanmurha

Svante Lundgren, Elizabeth Malikian, Inger Marie Okkenhaug, Kate Royster & Maria Småberg, *Folkmord, flyktingar och fortlevnad. Tre skandinaviska kvinnors arbete för armeniska kvinnor och barn*. Artos 2020, 258 s., kuvitettu.

Armenialaisten kansanmurhasta Osmanien valtakunnassa 1910-luvulla on kirjoitettu – ja kiistelty – paljon. Tutkimus on monesti keskittynyt selvittämään arkistoaineistojen ja hengissä selvinneiden muistelmien pohjalta, mitä ”todella” tapahtui ja miksi tai pohtimaan, miten kansanmurha vaikutti myöhempään armenialaiseen kulttuuriin, kuten kirjallisuuteen, kuvataiteeseen ja elokuvaan. Armenialaisten keskuudessa toimineiden lukuisten eurooppalaisten ja yhdysvaltalaisen lähetystyöntekijöiden muistelmat on myös huomioitu, jollei muuten niin kansanmurhan silminnäkijöinä tai todistajina, kuten heitä monesti kutsutaan. Armenialaisille nämä muistelmat ja kirjoittajat ovat monesti tuttuja, mutta omissa kotimaissaan lähetystyöntekijöinä toimineisiin naisiin on kiinnitetty laajempaa huomiota vasta 2000-luvulla. Tämä voi johtua sukupuolesta, kansanmurhaa on pitkään tarkasteltu miesten perspektiivistä, tai olla yhteydessä siihen, että – kuten teoksen alaotsikko ilmaisee – he toimivat poliittisesti tuohon aikaan näkymättömien naisten ja lasten keskuudessa.

Artikkelimonografia *Folkmord, flyktingar och fortlevnad* tausta on kirjaimellisesti kuin elokuvasta. Toukokuussa 2014 Lähi-idän ja Kaukasian kansanmurhiin perehtynyt juutalaisuuden tutkija Svante Lundgren sai sähköpostin jerevanilaiselta elokuvatuottajalta Manvel Saribekjanilta, joka suunnitteli dokumenttielokuvaa ”viiden suuren naispuolisen humanistin ja lähetystyöntekijän” elämästä ja pyysi Lundgrenia kanssakäsikirjoittajaksi ja elokuvan kertojahahmoksi. Tämä suostui ja elokuvan ”Map of Salvation” ensi-ilta oli Jerevanissa armenialaisten kansanmurhan satavuotismuistopäivänä huhtikuussa 2015.

Elokuvan naisista Folkmord-teos käsittelee ruotsalaista Alma Johanssonia (ruotsiksi), norjalaista Bodil Biørnia (norjaksi), ja tanskalaista Maria Jacobsenia (tanskaksi). He kaikki toimivat vuosikymmeniä armenialaisten hyväksi, ensin Osmanien valtakunnassa ja sitten armenialaisdiasporassa. Filmissä ovat lisäksi mukana tanskalainen Karen Jeppe ja virolainen Hedvig Büll. Niin elokuvan kuin kirjankin näkökulma – ja myös ”agenda” – on inhimillisyydessä, siinä, että toisen auttaminen on se, mikä tekee ihmisestä ihmisen. Päähenkilöiden lähetystoimintaa ei korosteta, vaan pääpaino on armenialaisten kovien kokemusten tarkastelussa kolmen heidän keskuudessaan toimineen naisen näkökulmasta.

Ensimmäisessä luvussa Lundgren kertoo yleisestä taustasta. Armenialaisten joukkomurhat 1890-luvun puolivälissä (kuolleita arvioidaan olleen 100 000, joista pääosa miehiä, leskiä ja orpolapsia oli saman verran) herättivät Euroopassa ja Yhdysvalloissa paljon myötätuntoa, josta syntyi armenialaisia puolustava liike, ”den armenofila rörelsen”, kuten Lundgren sen nimeää. Se toi erityisesti esille naiseen ja lapsiin kohdistuvat julmuudet. Liikkeessä, jota Maria Småberg (s. 120) kutsuu ”ensimmäiseksi nykyaikaiseksi humanitaariseksi interventioksi” ja jonka hän yhdistää (s. 126–127) yhdysvaltalaisen psykologin ja feministin Carol Gilliganin huolenpidon etiikkaan (ethics of care), oli mukana monia lähetystyöntekijöitä. Kymmenkunta pohjoismaista naista myös matkusti paikan päälle auttamaan armenialaisia naisia ja lapsia.

Joukkomurhia oli edeltänyt monta itsenäistymistaistelua Balkanilla, viimeisimpänä Venäjän ja Osmanien valtakunnan sota 1877–1878, joka johti Serbian ja Montenegron itsenäistymiseen sekä Bulgarian autonomiaan Venäjän alaisuudessa. Armenialaisetkin toivoivat itsenäisyyttä tai ainakin autonomiaa, mutta kun kumpikaan ei toteutunut, he alkoivat perustaa vallankumouksellisia liikkeitä. Osmanihallinto reagoi voimatoimin, jotka huipentuivat 1890-luvun joukkosurmaan. Niiden syynä ei varsinaisesti ollut kapinointi, vaan kieltäytyminen maksamasta kaksinkertaisia veroja, sekä sulttaanille että paikallisille kurdisotilasjohtajille. Joukkosurmista leskiksi jääneet naiset ja orvoiksi jääneet lapset herättivät ulkomailla sääliä ja saivat eri yksityishenkilöt ja järjestöt sekä painostamaan oman maansa hallitusta painostamaan sulttaania muuttamaan politiikkaansa että keräämään rahaa naisten ja lasten avustamiseksi. Eri puolille nyky-Turkin itäosaa perustettiin useita orpokoteja, kouluja ja sairaaloita, joissa naisilla oli keskeinen rooli.

Humanitaarinen toiminta alkoi samaan aikaan, kun Pohjoismaissa naiset organisoivat naisten parissa tehtävää lähetystyötä. En tiedä, eikä Lundgren

kerro, oliko organisoinnin katalysaattorina joukkosurma vai liittyikö tämä aikakauden yleiseen kansalaisliiketoimintaan tai yhdysvaltalaisen protestanttien jo muutama vuosikymmen aiemmin aloittamaan lähetystyöhön Osmaniin valtakuunnassa. Joka tapauksessa naisten aktivoituminen ja lähetystyöhön yhdistetty humanitaarinen avustaminen löysivät toisensa vuonna 1894 perustetun pohjoismaisen naisten lähetysjärjestön (Kvinliga Missions Arbetare, KMA) piirissä. Toisin kuin aikansa lähetysjärjestöjä yleensä, KMA:ta myös johtivat naiset.

Kaikki kolme teoksessa tarkasteltua naista, Alma Johansson, Bodil Biørn ja Maria Jacobsen, kuuluivat KMA:han. Johanssonista, jolla oli opettajan ja kätilön koulutus, tuli vuonna 1901 järjestön ensimmäinen lähetystyöntekijä armenialaisten parissa ensin Mezerehissa (nyk. Elazığ Keski-Turkissa) ja ensimmäisen maailmansodan jälkeen armenialaisdiasporassa Thessalonikissa. Biørn, jolla oli sairaanhoitajan koulutus, toimi samoin, ja samaan aikaan, Mezerehissä ennen kuin siirtyi idemmäs, Muşiin. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen hän työskenteli Armenian tasavallassa, mutta neuvostovallan tehtyä toiminnan mahdottomaksi hän siirtyi auttamaan armenialaispakolaisia Syyriassa. Maria Jacobsenin toimipaikkana oli yhdysvaltalainen sairaala Harputissa, Mezerehin naapurissa. Alue oli kansanmurhan aikaan pakkosiirrettyjen armenialaisten keskeinen kauttakulkualue. Sodan jälkeen Jacobsen siirtyi Libanoniin, jossa oli paljon armenialaispakolaisia. Heitä oli myös Syyriassa, Kaukasiassa ja Kreikassa. Libanon ja Syyria olivat tuolloin Ranskan mandaattialueita.

Johanssonin, Biørnin ja Jacobsenin oli mahdollista toimia varsin itsenäisesti, itsenäisemmin kuin kansasisäntensä Pohjoismaissa tuohon aikaan. Biørnistä kirjoittanut Inger Marie Okkenhaug toteaa (s. 62), että KMA:n näkemys naisten oikeuksista (kvinnesaksagenda) oli radikaali. Jäljempänä hän kirjoittaa, että Biørnin kokemus sairaanhoidosta asetti hänet Muşissa paikallisten asukkaiden näkökulmasta lääkärin yläpuolelle, ”mitä ei koskaan olisi tapahtunut Pohjoismaissa tai Saksassa” (s. 79). Myös Småberg toteaa (s. 122), että lähetystyö oli naisille laillinen julkinen toimialue.

Lundgren pohtii myös paljon keskusteltua kysymystä lähetystyön merkityksestä. Armenialaiset kritisoivat 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa protestantteja kirkkonsa pirstomisesta (protestanttinen armenialainen kirkko perustettiin Konstantinopolissa vuonna 1846), mutta arvostivat silti heidän tarjoamaansa sairaanhoitoa ja muuta humanitaarista apua. Protestantit, muutkin kuin teoksessa tarkasteltavat, puolestaan alkoivat ajan myötä arvos-

taa armenialaisia; tällöin heidän auttamisestaan tuli tärkeämpää kuin heidän käännyttämisestään. Okkenhaug vertaa Biørnin toimintaa myöhempään sekulaariin humanitaariseen apuun (s. 60). Toisaalta humanitaarisen avun painottaminen ”puhtaan” lähetystyön sijasta johtui käytännön syistä: Osmanien valtakunnassa ei suosittu avointa lähetystyötä. Tämä jännite auttamisen ja käännyttämisen välillä nähtävästi säilyi kautta 1900-luvun, eikä kysymystä, onko mahdollista auttaa uskonnollisen vakaumuksen pohjalta toista pyrkimättä käännyttämään tätä, ole edelleenkaan ratkaistu.

Biørnista elämäkerran kirjoittanut Okkenhaug kertoo yksityiskohtaisesti tämän vaiheista. Teksti luo kuvan vahvasta, uskonnollisesta naisesta, joka kokee eräänlaisen herätyksen kuullessaan armenialaisten 1890-luvun joukkomurhista ja niiden synnyttämästä hädästä. Sairaanhoidtajana hän kohtasi niin naisia kuin miehiä. Lähetystyöntekijänä hän alkoi kielen opittuaan pitää naisille raamattu- ja rukouspiirejä. Siirryttyään Muşiin Biørn työskenteli saksalaisella lähetysasemalla, joka ylläpiti paikkakunnalla kahta orpokotia, yhtä tytöille ja toista pojille. Vuonna 1911 Biørnista tuli lähetysaseman johtaja.

Armenialaisnationalismin voimistuessa vuoden 1908 nuorturkkilaisen vallankaappauksen jälkeen armenialaisten ja lähetystyöntekijöiden suhteet politisoituivat. Sekulaarit nationalistit pitivät heille vieraita arvoja edustavia länsimaalaisia vihollisenaan siinä missä turkkilaisia ja kurdeja. Konflikteja syntyi erityisesti koulutuksesta, kun sekä nationalistit että lähetystyöntekijät pyrkivät kasvattamaan armenialaislapsia. Biørn keskittyi erityisesti tyttöjen koulutukseen. Hän ja hänen kollegansa olivat kuitenkin nationalistien kanssa samaa mieltä siitä, että armenialaisten oloja oli parannettava – mikä ei näytä kiinnostaneen Konstantinopolin armenialaisjohtoa.

Mitään ei kuitenkaan ehditty tehdä ennen kuin Muşin armenialaiset eliminoitiin kesällä 1915. Biørn ja Johansson, jotka ensimmäisen maailmansodan sytyttyä olivat Punaisen Ristin palveluksessa hoitaneet tasapuolisesti niin turkkilaisia kuin armenialaisia, olivat ilmeisesti tapahtuman ainoat länsimaiset silminnäkijät. Biørn kirjoitti vuodelle 1944 päivätyssä julkaisemattomassa käsikirjoituksessa *Armenia og armenierne*: ”Koko armenialaiskylien alue [Muşissa], jossa asui yli 10 000 ihmistä, hävitettiin. Oli vuoden kuumien aika, palavista taloista johtuva kuumuus ja niissä palavista tapetuista johtuva haju oli melkein sietämätöntä.” Pian tämän jälkeen Biørn ja Jacobsson pakenivat harvojen hengissä selvinneiden armenialaisten kanssa Harputiin, mutta palasivat pian takaisin Muşiin. Sieltä he löysivät joukon hengissä säilyneitä armenialaisia; turkkilaiset naapurit olivat piilottaneet nämä hävityksen ajaksi.

Uudelleen Biørn joutui lähtemään venäläisten vallattua Muşin helmikuussa 1916. Hänen mukanaan **pakeni pieni joukko armenialaisia, enimmäkseen lapsia**. Bitlisissä sikäläinen kuvernööri kuitenkin pidätti lapset, eikä suostunut vapauttamaan heitä. Biørnin oli pakko jatkaa pakoa yksin. Hän päätyi pakkosiirtolaisten viimeiseen etappiin, Aleppoon, Syyriaan, ja sieltä lastenkotiin Kaakkois-Anatoliaan. Kesällä 1917 hän sairastui ja matkusti Norjaan toipumaan. Mukanaan hänellä oli puolitoistavuotias adoptiolapsi, joka sai nimen Fridtjof. Kun Biørn neljä vuotta myöhemmin matkusti ensin Konstantinopoliin ja sieltä bolševikkien hallitsemaan Armeniaan, hän jätti pojan Norjaan.

Armenian pakolaisista 100 000 oli lapsia, jotka kärsivät nälästä ja sairauksista ja joilta puuttui niin asunto kuin vanhemmat. Biørn perusti heitä varten yhdysvaltalaisen avustusjärjestön, Near East Reliefin, avulla Aleksandropoliin (nyk. Gjumri), Luoteis-Armeniaan, ”norjalaisen” orpolastenkodin. Tuohon aikaan bolševikkien valta ei vielä ollut vakiintunut, joten tämäkin oli mahdollista. Okkenhaug kertoo lastenkodin iloista ja suruista, lasten opiskelusta (opetuskielenä oli armenia), työstä ja leikistä, jonka tärkein tehtävä oli terapoida kansanmurhan traumoja. Näin hän tarjoaa ”arjen” näkökulman armenialaispakolaisten elämään kansanmurhan jälkeisinä vuosina. Armenialaiset itsekin ovat käsitelleet aihetta joissakin julkaistuissa muistelmissa. Esimerkkinä mainittakoon Andranik Zaroukianin *Men without childhood* (1985), jossa on tiivistetty lukemattomien orpolasten kokemuksia sitomatta niitä kuitenkaan mihinkään tiettyyn paikkaan tai tarkkaan ajankohtaan.

Neuvostoviranomaiset lakkauttivat Biørnin orpokodin vuonna 1925, jolloin tämä palasi Norjaan. Sieltä hän siirtyi ensin Libanoniin ja pian Aleppoon, jonne hän samoin perusti orpokodin. Sinne otettiin kaikkein sairaimpia ja aliravituimpia lapsia. Hän myös järjesti aikuisille, etenkin naisille, iltakoulun, jossa näitä opetettiin lukemaan ja kirjoittamaan sekä tuntemaan **protestanttista raamattukäsitystä**. Alepposta Biørn palasi vuonna 1934 Norjaan, missä hän jatkoi työtään armenialaisten hyväksi kuolemaansa (1960) asti. Vuonna 2008 hän sai muistolaatan Jerevanin armenialaisten kansanmurhamuseoon.

Myös Alma Johansson kuuluu niihin, joita armenialaiset muistavat auttajinaan kansanmurhan aikaan. Biørnin tavoin hän toimi orpolastenkodin johtajana sekä sairaanhoitajana. Hän koki ja näki kansanmurhan paikallistasolla ja ratsasti – kyllä vain – **kahden turkkilaisen virkamiehen seurueessa Konstantinopoliin**, jossa hän raportoi tapahtuneesta yhdysvaltalaisille ja saksalaisille diplomaateille. Hänen kertomuksensa julkaistiin monissa brittiläisissä,

yhdysvaltalaisissa ja saksalaisissa lehdissä.

Joulukuussa 1915 hän palasi Ruotsiin, palatakseen viisi vuotta myöhemmin takaisin. Toimittuaan pari vuotta armenialaispakolaisten hyväksi Konstantinopolissa hän siirtyi vuonna 1923 Kreikkaan, jonne oli edellisvuonna paennut Smyrnasta, nykyisestä Izmiristä, 80 000 armenialaista – ja yli 200 000 kreikkalaista. Kreikassa hän toimi Thessalonikissa muun muassa jakaen Ruotsista tullutta vaate- ja muuta apua ja lähettäen armenialaisten tekemiä käsitöitä myyntiin kotimaahansa. Munuaiskivileikkaus lopulta pakotti hänet palaamaan kotimaahansa vuonna 1941, jolloin Saksa miehitti Kreikan. Hän kuitenkin toimi armenialaisten hyväksi aina kuolemaansa (1974) saakka. Hänelle, samoin kuin teoksessa viimeisenä tarkasteltavalle Maria Jacobsenille, kiinnitettiin vuonna 2011 muistolaatta Jerevanissa sijaitsevaan kansanmurhan monumenttiin, Tsitsernakabardiin (s. 171).

Aikalaistensa tavoin Johansson aluksi ehkä näki armenialaiset ensisijaisesti uhreina, joita tuli auttaa. Melko pian hän kuitenkin muutti käsitystään ja alkoi korostaa heitä vaikeuksissa olevina ihmisinä, joita tuli auttaa auttamaan itseään. Tällainen näkökulma on nykyään ehkä itsestäänselvyys – Småberg pitää Johanssonia modernin avustustoiminnan yhtenä uranuurtajana (s. 173) – mutta se ei ollut sitä 1900-luvun alkupuolella.

Småberg kritisoi aiempaa tutkimusta, jossa naiset esitetään sodan ja kriisien aikana, ja yleisestikin, passiivisina uhreina. Hän ei kiistä, etteivätkö nämä olisi uhrejakin, mutta korostaa, että he olivat myös aktiivisia toimijoita ja osoittaa – edellä mainitun huolenpidon etiikan hengessä – tämän kuvaamalla Johanssonin moninaista sairaanhoitajan työtä kansanmurhan aikana ja myöhemmin pakolaisten parissa. Toisaalta hän muistuttaa (s. 166–167), että käsitöiden kautta lähetystyöntekijät pystyivät solmimaan suhteita, ennen muuta uusia kontakteja, naisten kanssa. Siten käsitöistä tuli myös apuväline lähetystyössä, joka samalla kietoutui pyrkimyksiin säilyttää ja vahvistaa armenian kieltä ja armenialaista kulttuuria.

Pakolaisten parissa pitkään työtä tehneen Kate Roysterin kirjoittama luku Maria Jacobsenista perustuu ensisijaisesti hänen päiväkirjoihinsa ja antaa lukuisilla lainauksilla tarinalle henkilön oman äänen. Jacobsen päätyi armenialaisten pariin samalla tavalla kuin Johansson: kuulemalla nuoruudessaan erään KMA:n edustajan puhuvan armenialaisten 1890-luvun joukkomurhasta. Hänessä virisi halu auttaa armenialaisia, mutta myös kasvattaa heitä protestanttiseen kristillisyyteen. Johanssonin ja Biørnin tavoin hän opiskeli sairaanhoitajaksi ja lähetystyöntekijäksi. Hän kävi sisäisen

kamppailun, työskennelläkö tanskalais- vai armenialaislasten hyväksi, mutta koki lopulta, että Jumala kutsui häntä auttamaan jälkimmäisiä. Niin hän lähti (1907) yhdysvaltalaiseen lähetyssairaalaan Harputiin.

Ensimmäisistä vuosista Royster kertoo varsin vähän. Ensimmäisen maailmansodan alku vaikutti Turkin itärintaman takana olleesta Harputista katsottuna kaoottiselta. Joukkojen huolto takkuili ja haavoittuneita tuotiin rintamalta Harputiin, jossa Jacobsen oli yksi heidän hoitajistaan. Matkaa rintamalta sairaalaan oli melkoisesti, moni haavoittunut tuskin edes pääsi sinne. Jacobsenin päiväkirjat antavat perille päässeistä lohduttoman kuvan. Nämä eivät olleet vain haavoittuneet, vaan heiltä puuttui ruokaa, vaatteita, lääkkeitä ja kunnollinen majoitus. Lisäksi hygieniaolet olivat kelvottomat. Jacobsen sanoo (s. 195), että talvella 1915–1916 noin 350 000 Turkin armeijan sotilasta kuoli lavantautiin.

Jacobsen työskenteli Harputissa vuoteen 1919 saakka. Puolet hänen lähes tuhatsivuudesta päiväkirjastaan Harputin ajalta kuvaa armenialaisten kansanmurhaa ja pakkosiirtoja, mutta myös nälänhätää ja totaalista puutetta, jota harvat hengissä säilyneet kokivat Harputissa vuodesta 1917 lähtien. Nimittäin kun armenialaismiehet oli murhattu, kukaan ei viljellyt peltoja eikä leipää siten ollut saatavissa suurellakaan rahalla. Kaikkien kauheuksien keskellä Jacobsen muistuttaa (s. 206), että monet turkkilaiset vastustavat murhamista ja pakkosiirtoja. Päiväkirja julkaistiin vasta vuonna 1979.

Harputin jälkeen Jacobsen keräsi Tanskassa ja Yhdysvalloissa rahaa armenialaisorvoille, ennen muuta pojille. Vuonna 1922 hän siirtyi yhdysvaltalaisen Near East Reliefin palveluksessa Libanoniin auttamaan orpolapsia. Järjestön sekulaarisuus ei kuitenkaan viehättänyt häntä, vaan hän toivoi voinnansa perustaa kristillisen lastenkodin. Sellaisen hän perustikin, nimeten sen linnunpesäksi (fuglerede). Vuonna 1970 se siirrettiin Armenian kirkon Libanonissa toimivan haaran alaisuuteen.

Teoksen viimeisessä luvussa Elizabeth Melikian muistelee linnunpesässä viettämänsä lapsuutta. Hän opiskeli siellä kuusi vuotta, sai jatkokoulutuksen Kyproksella toimivassa armenialaisessa oppilaitoksessa ja valmistui sittemmin opettajaksi. Työskenneltyään vuosikymmenen Libanonissa hän tapasi lomamatkallaan Tanskassa siellä asuvan armenialaisen, Paul Melikianin, avioitui tämän kanssa ja jäi Tanskaan. Muistelmat on kirjoitettu tässä vaiheessa, 1970–1980-lukujen taitteessa.

Muistelmissa kuvataan 1950-lukua. Melikian kertoo yksityiskohtaisesti koulunkäynnistä ja korostaa sekä kiitollisuuttaan linnunpesän henkilökun-

nalle että tuon ajan merkitystä. Hän sanoo (s. 232), että se oli heille, lapsille, yhteistä – ja nähtävästi vahvasti yhdistävää – aikaa.

Muistot vaikuttavat toisinaan arkipäiväisiltä. Melikian iloitsee siitä, että hän onnistui salakuljettamaan hiukan leipää ruokasalista – ruoka piti linnunpesän käytännön mukaan syödä salissa – ja nauttimaan sen vuoteessa illalla ennen nukkumaanmenoa. Tai että hän, tai joku, onnistui yöllä hiipimään läheiseen hedelmätarhaan ja näpistämään vaikkapa appelsiineja tai viikunoita. Tai että lunttaus kokeissa onnistui. Ylipäättänsä erilaiset kepposet ja kujeilu näyttävät olleen lasten arkea myös linnunpesässä” Toisaalta Melikian huomauttaa (s. 235), että linnunpesä oli ehkä liiankin turvallinen, koska se oli heille koko maailma; se ei valmistanut heitä kohtaamaan ulkomaailmaa, jonne ”linnunpoikasten” oli lennettävä pesästään.

Koulu ei ollut lapselle helppoa. Hänen tuli oppia kolmea kieltä – armeniaa, arabiaa ja englantia – ja samalla kolmet eri aakkoset. Hänen tuli olla ahkera ja tottelevainen. Jos hän laiskotteli tai rikkoi sääntöjä, häntä kuritettiin vaikkapa lyömällä viivoittimella kämmenille. Ja vaikka Melikian puhuu paljon lasten leikeistä, hän kertoo myös työstä – siivouksesta ja muusta avustamisesta sekä käsitöistä – jota lapset totutettiin tekemään.

**Kaikki lapset eivät olleet orpoja, vaan heidän vanhempansa – tavallisinmin heillä oli vain äiti – olivat liian köyhiä huolehtimaan heistä. He kävivät kuitenkin tapaamassa lapsia, mikä ilmeisesti oli näille suuri ilonaihe. Ainakin Melikian kertoo useampaan otteeseen vanhempien käynneistä ja heidän tuomistaan leluista ja makeisista sekä kaipauksesta tapaamisen jälkeen.**

Jotkut seikat teoksen tarinoissa vaikuttavat ikävän tutuilta. Sellainen on esimerkiksi Okkenhaugenin toteamus (s. 105), että armenialaispakolaisten tulo Libanoniin ja Syyriaan – kummassakin asui ennestään vain vähän armenialaisia – herätti paikallisessa väestössä vastustusta, koska he kilpailivat sen kanssa työpaikoista. Tilannetta ei parantanut maailmansodasta johtunut inflaatio ja pitkäaikaistyöttömyys eikä ranskalaisten viranomaisten valmistautumattomuus ottaa pakolaisia vastaan. Samoin Småbergin sitaatti Johanssonilta vuoden 1915 kansanmurhan jälkeen (s. 145) voisi olla sata vuotta myöhemmältä ajalta: ”On käsittämätöntä, että turkkilaisten kokonaisen kansan hävittämissota saa jatkua vastalauseitta koko sivistyneen maailman [silmien] edessä.”

Nykypäivän näkökulmasta katsoen teos herättää monia kiinnostavia kysymyksiä. Esimerkiksi: Miksi armenialaisten hätä herätti niin paljon vastakaikua Euroopassa ja Yhdysvalloissa? Johtuiko se siitä, että Osmanien val-



takunnassa toimi niin monia lähetystyöntekijöitä, jotka humanitaarisista tai muista syistä toivat tuon hädän yleiseen tietoisuuteen? Nykyisillä Lähi-idän ja muilla pakolaisilla ei ole vastaavia lobbajia. Entä mikä oli ja on maantieteen merkitys? Onko helpompi auttaa ihmistä, joka on kaukana ja jota ei näe, kuin sellaista, joka etsii turvaa ”meidän” maastamme?

Teos myös osoittaa armenialaisten, turkkilaisten ja länsimaisten lähetystyöntekijöiden monet ja monimutkaiset suhteet, joita poliittisemmassa ja ylärakenteisiin ja virallisiin dokumentteihin keskittyvässä tutkimuksessa on harvoin otettu huomioon. Småberg kysyy myös (s. 122), miten sukupuoleen ja uskontoon liittyvät arvot ja ennakkokäsitykset vaikuttavat kulttuurien kohtaamisiin ja niiden tarkasteluun. Konkreettisemmin: miten esimerkiksi Johanssonin tapauksessa hänen käsityksensä muslimeista vaikuttivat hänen auttamistoimintaansa ja asettumiseensa armenialaisten puolelle.

Kokonaisuutena teos on arvokas täydennys armenialaisten uudempaan historiaan, kiinnostava kuvaus siitä, mitä toisen auttaminen ruohonjuuritasolla tarkoittaa ja ajatuksia herättävä pohdiskelu humanitaarisen toiminnan ja lähetystyön monimutkaisista suhteista.

*Teuvo Laitila*